

УДК 332.14

В. О. Шпильова,
д. е. н., професор, Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»
С. І. Головченко,
Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

V. O. Shpyliova,
Doctor of Economics, professor, Cherkasy branch of the Private Higher Education Institution "European University"
S. I. Golovchenko,
Fire Safety Academy named Heroes of Chernobyl, Cherkasy

PRIORITIES OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

В статті визначено пріоритети еколого-економічного розвитку територій та на основі проведеного аналізу економіко-екологічного розвитку Черкаського регіону представлено модель стійкого регіонального розвитку як результуючу функцію від системи, що включає три рівняння. Визначено, що сценарій розвитку регіону може бути бінарним (умовно екстенсивним чи умовно інтенсивним), при цьому можливий сценарій розвитку як за одним із запропонованих варіантів, так і (поширеніший) шляхом поєднання обох варіантів дивергентний за різними видами ресурсів або різними регіонами, субрегіонами, галузями тощо. Доведено, що рівень стійкості соціо-еколого-економічної системи регіону залежить від обраної стратегії розвитку. Визначено, які види стратегій при цьому можуть бути застосовані. Окреслено внутрішні та зовнішні чинники, що характеризують як позитивні можливості регіону, так і існуючі чинники ризику та впливають на вибір стратегії регіонального розвитку.

The priorities of eco-economic development of the region are dedicated in the article. The model for sustainable regional development (as a function of the resulting system, which includes three equations) is presented. It developed on the basis of the analysis of economic and environmental development of Cherkassy region. Detected that the scenario of the region can be binary (relatively extensive or intensive probation), with a possible scenario for development as one of the options, and (more common) by combining two divergent options for different kinds of resources or different regions, industries and so on. It is proved that the level of sustainability of socio-ecological-economic system of the region depends on the chosen development strategy. The types of strategies, that can be applied, are determined. The internal and external factors that characterize the region as positive opportunities and existing risk factors which influence the choice of strategy for regional development are outlined.

Ключові слова: регіон, еколого-економічний розвиток регіону, стійкий регіональний розвиток, пріоритети еколого-економічного розвитку регіону; сценарії стійкого розвитку регіону; стратегії регіонального розвитку.

Keywords: region, environmental and economic development of the region, sustainable regional development, environmental and economic priorities of the region; scenarios for sustainable development of the region; regional development strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах глобалізації розвинені країни прагнуть до формування моделі стійкого розвитку, тобто створення економіки, що забезпечує стратегії зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище завдяки масштабній модернізації на основі енергоефективних, екологічно чистих технологій. В регіонах України, і, зокрема, в Черкаській області основні інститути стійкого розвитку практично не розвинені, що знижує конкурентоспроможність її галузей і продукції на закордонних ринках.

Крім того, реалізована в регіоні соціально-економічна політика не враховує загальноприйнятих у розвинених країнах показників стійкого розвитку, в результаті чого заходи щодо екологізації виробничої сфери й енергоефективності економіки регіону здійснюються в умовах низької зацікавленості бізнесу й населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій В сучасній економічній літературі представлений досить широкий спектр наукових публікацій, що охоплюють різні аспекти еколого-економічного розвитку територій. Це обумовлено високою науково-практичною актуальністю проблеми, міждисциплінарним характером дослідження, а також суттєвими трансформаціями теоретико-концептуальних і прикладних питань забезпечення стійкого еколого-економічного розвитку регіону в світовій і вітчизняній науковій думці впродовж останніх десятиліть. Дослідженню проблем еколого-економічного розвитку регіону присвячена велика кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких слід виділити праці І. О. Александрова, Т.П.Арбатова, О. Г. Білоруса, Є. М. Борщук, В. Я. Возняка, А. А. Галушкіної, Л.М. Грановської, Л.М. Горбач, М.М. Гузева, Б. М. Данилишина, В.І. Данілова-Данільяна, С. Г. Дорогунцова, Д. В. Зеркалова, М. З. Згуровського, О. Ф. Коновалова, Е. М. Лібанової, К.С. Лосева, Л. М. Немец, О. В. Половян, В. Я. Шевчука, Н. Г.Фейтельмана, М.А. Хвесика, В. О. Шпильової та ін. В цих роботах визначено загальні закономірності і пріоритети стійкого еколого-економічного розвитку, теоретичні моделі забезпечення стійкості розвитку регіонів. В сучасних умовах, коли регіони прагнуть здобути все більшу самостійність у виборі пріоритетних напрямків свого розвитку, основна мета якого з погляду взаємодії «центр - регіони» складається в забезпеченні самодостатності регіональної економіки й зниженні дотаційності регіональних бюджетів за рахунок стимулювання регіонального економічного зростання, підвищення власних доходів і розвитку своєї оподатковуваної бази, однією з першочергових задач є формулювання регіональних моделей, сценаріїв та стратегій еколого-економічного розвитку.

Метою статті є визначення регіональних пріоритетів еколого-економічного розвитку (на прикладі Черкаського регіону) та розробка регіональних моделей і сценаріїв такого розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За результатами проведених досліджень можна стверджувати, що основною тенденцією, яка негативно впливає на показники стійкого розвитку Черкаської області є сировинна модель економіки країни та включення в світогосподарські відносини, що обмежує інвестиційні впливання в галузі переробної промисловості, наукомісткі, інноваційні галузі. У Черкаській області розвивається ряд наукомістких галузей (машинобудування, хімічна промисловість), область багата земельними ресурсами, придатними для ефективного

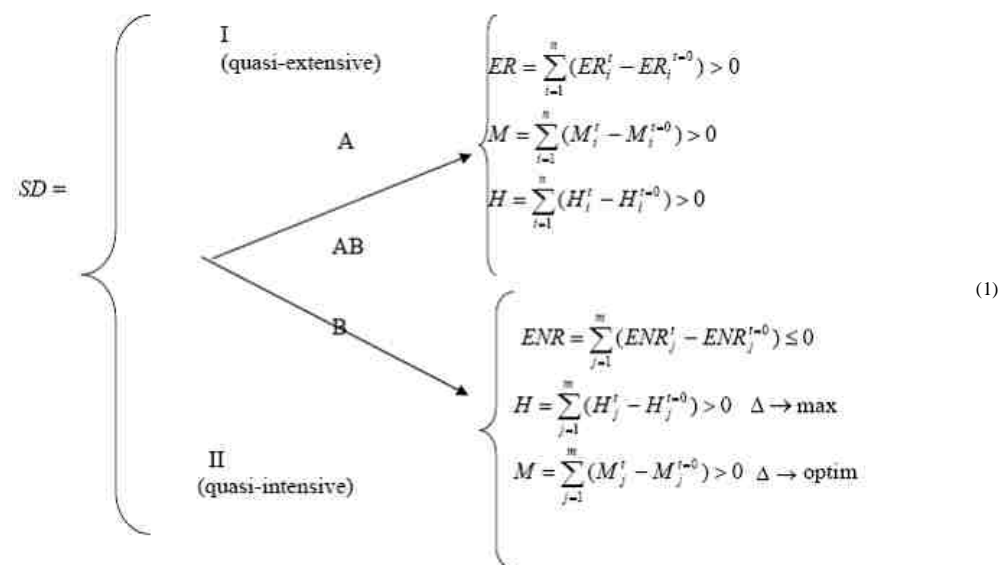
функціонування агропромислового комплексу, тому помилковими були б і намагання відкласти завдання переходу регіону до інноваційної моделі розвитку до часу вирішення основних макроекономічних суперечностей в країні. Втрата пріоритету у сфері розробки, виробництва і збуту високотехнологічної продукції, фіксація цього status quo входженням в систему міжнародних правових угод із зволіканням кардинальних зрушень у потрібному напрямі, робить перспективи розвитку регіону дедалі більш проблематичними [12]. Посилення відкритості економіки накладає додаткові обмеження на економічну політику держави, підвищує вимоги щодо її ефективності, ускладнюючи тим самим дієву політику в напрямі стійкого розвитку.

На основі проведеного аналізу теоретичних джерел [1-12] економіко-екологічного розвитку регіону, стійкий розвиток Черкаського регіону (*SD* – sustainable development) можна представити як результуючу функцію від системи, що включає три рівняння. Сценарій розвитку при цьому може бути бінарним: 1) умовно екстенсивним і 2) умовно інтенсивним. При цьому можливий сценарний розвиток як за одним із запропонованих варіантів А чи В, так і (поширеніший) шляхом поєднання обох варіантів АВ, дивергентний за різними видами ресурсів або різними регіонами, субрегіонами, галузями і т. д. Термін «умовно» ми використовуємо через необов'язкову (факультативну, але таку, що досить часто трапляється) пряму кореляцію між змістом розвитку за одним із сценаріїв розвитку й істинною або такою, що традиційно розуміється, інтенсивністю.

Перший шлях (сценарій) розвитку визначають рівняння таких складових: природних відновних ресурсів (або невичерпних) – *ER* (environmental renewable), матеріально-технічних – *M* (material) і людських *H* – (human).

Кожен із цих показників визначається як сума *i* кількості ресурсів за аналізований період часу ($t = 0$, де 0 – базовий період). Таким чином, умовний екстенсивний стійкий розвиток базується на природних ресурсах і одночасно лімітується цими ресурсами, використання яких визначає розвиток матеріального виробництва і відтворення людського капіталу. Стійкий розвиток за цим типом сценарію вважатиметься реалізованим за умови позитивних значень кожної з вищенаведених трьох складових.

Умовно інтенсивний сценарій стійкого розвитку визначається трохи інакше. Використання невідновних (вичерпних) природних ресурсів (*ENR* – environmental nonrenewable) не повинне завдавати збитку цим запасам, а в ідеалі, завдяки процесу рециклінгу й утилізації, за значенням мати негативний знак. Скінченність цих видів ресурсів повинна стимулювати активність відтворення людського капіталу з тим, щоб завдяки науково-виробничим розробкам шукати альтернативу цим ресурсам; саме тому вектор значень цієї функції повинен бути не тільки безумовно позитивним, але й наближатися до максимального свого значення. Ця обставина й обумовлює оптимальний (але не максимальний) рівень розвитку матеріально-технічного виробництва.

де *SD* – результуюча стійкого розвитку за А-сценарієм (умовно екстенсивним) і (або) за В-сценарієм (умовно інтенсивним);

ER – складова від відновних природних ресурсів;

ENR – складова від невідновних (вичерпних) природних ресурсів;

M – складова від рівня матеріально-технічного виробництва;

H – складова від рівня розвитку людських ресурсів.

Слід зазначити, що *SD* може вимірюватися як в абсолютних, так і у відносних показниках: у першому випадку це вартісні показники (наприклад, грн.), у другому випадку (наприклад, для оцінювання динаміки) – в %.

На підставі вищевикладеного доцільно зробити висновок, що індикатори стійкого розвитку, по своїй суті, відбивають економічні, соціальні й екологічні аспекти задоволення потреб сучасного покоління без обмеження потреб майбутніх поколінь по задоволенню власних потреб. Досягти стійкого розвитку можна завдяки результатам економічного зростання при забезпеченні його збалансованості з потребами суспільства по поліпшенню якості життя і запобігання деградації навколишнього середовища.

Очевидно, що рівень стійкості соціо-еколого-економічної системи регіону залежить від обраної стратегії розвитку. Крім запропонованих сценаріїв розвитку можна використовувати також інші види стратегій стійкого регіонального розвитку. Пасивна стратегія обмежується виконанням існуючих екологічних законів, стандартів, нормативів, активна стратегія передбачає здійснення природоохоронних заходів, спрямованих на зміну продукту, технологій, вдосконалення техніки [1,47]. Найкращою є інноваційна інтегрована збалансована активна екостратегія, що об'єднує інноваційні стратегії сталого розвитку в політиці та бізнесі з метою оптимізації діяльності й раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

Підвищенню рівня стійкості регіонального розвитку сприяє активний розвиток кооперації та інтеграції підприємств усіх галузей економіки [3; 215]. Досвід роботи кооперативних та інтегрованих формувань дає можливість судити про їх раціональну організацію в результаті підвищення рівня спеціалізації й концентрації виробництва; залучення до обороту додаткових потужностей; оптимізації розмірів виробництва; розширення виробничих зв'язків і поліпшення організаційно-економічних відносин.

Серед внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на вибір стратегії розвитку регіону, виділяють такі їх види: перший характеризує позитивні можливості регіону, другий полягає в усуненні існуючих чинників ризику [11;76].

Проведений аналіз стану і розвитку еколого-економічної стійкості Черкаського регіону сприяв виявленню його сильних і слабких сторін, що обумовлює необхідність розробки стратегії стійкого розвитку регіону. Формування стратегії стійкого розвитку залежить від сильних сторін, які представляють собою конкурентні переваги:

- наявність вигідного економіко-географічного положення;
- відповідні ґрунтово-кліматичні умови для розвитку агропромислового комплексу;
- володіння розвиненим промисловим потенціалом;
- наявність сприятливих умов для розвитку туристично-рекреаційних послуг.

Серед слабких сторін виділяють чинники зниження ефективності економічної та соціальної політики, здійснюваної органами державної влади регіону, що включають:

– відносно низький рівень інвестиційної привабливості регіону, що обумовлено недостатністю внутрішніх ресурсів для залучення великого обсягу інвестицій;

- наявність виснаженості сільськогосподарських угідь;
- окремі види природних ресурсів характеризуються низьким рівнем освоєння;
- основні виробничі засоби підприємств і організацій мають високий ступень фізичного і морального зносу;
- на ринку праці переважає робоча сила з низьким рівнем кваліфікації, а також існує високий рівень прихованого безробіття;
- бюджет регіону є дотаційним;
- регіон характеризується високим ступенем диференціації його доходів;
- наявність нерациональних економічних структур;
- диспропорція у розвитку природоексплуатуючих, обробних і переробних галузей;
- орієнтація не на кінцеві, а на проміжні результати;
- виробництво заради виробництва, зокрема збереження містоутворюючих підприємств (машинобудівна промисловість, хімічна, автопром) з недосконалою технологією;
- відсутність стимулів для економії ресурсів.

Перелічені вище чинники негативно позначаються на темпах еколого-економічного розвитку регіону, проте проведення систематичного вивчення негативних чинників сприяє застосуванню заходів щодо їх усунення, у розробці яких безпосередню участь беруть органи регіонального управління та місцевого самоврядування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Запропонована модель дозволяє конкретизувати та обґрунтувати використання найдоречнішого з існуючих сценаріїв стійкого розвитку регіону з урахуванням поточних та стратегічних еколого-економічних пріоритетів. Вибір стратегії стійкого еколого-економічного розвитку регіону доцільно здійснювати за результатами встановлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників регіонального розвитку. Крім того, слід враховувати наявні ризики, що можуть утруднювати або унеможлилювати реалізацію обраної стратегії еколого-економічного розвитку регіону.

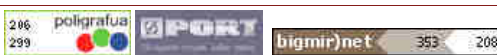
Література.

1. Александров І. О. Стратегія сталого розвитку регіону : [монографія] / [І. О. Александров, О. В. Половян, О. Ф. Коновалов та ін.] ; за заг. ред. І. О. Александрова / НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. – 203 с.
2. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контекст : [монографія] / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.] ; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. – 359 с.
3. Білорус О. Г. Глобальний сталий розвиток : [монографія] / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К. : КНЕУ, 2006. – 488 с.
4. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : [монографія] / Є. М. Борщук. – Львів : Растр-7, 2007. – 435 с.
5. Возняк В. Я., Фейтельман, Н. Г., Арбатова, А. А. Экологическое оздоровление экономики [Текст] / В. Я. Возняк, И. Г. Фейтельман, А. А. Арбатова. - М.: Наука, 1994. – 224 с.
6. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Галушкіна Т.П., Грановська Л.М. – Одеса, 2009. – 372 с.
7. Гузев М.М. Экономические проблемы и механизмы экологически устойчивого развития [Текст]: монография / М.М. Гузев. – Волгоград: Изд-во Волгоградского гос. ун-та, 2007. – 200 с.
8. Данилишин Б. М. Україна: проблеми сталого розвитку : наукова доповідь / [Б. М. Данилишин, С. Г. Дорогунцов, Е. М. Лібанова, В. Я. Шевчук]. – К. : РВПС України НАН України, 1997. – 149 с.
9. Данилов-Данильян В. И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие /Данилов-Данильян В. И., Лосев К.С. -М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.
10. Дорогунцов С. І. Екосередовище і сучасність / Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Горбач Л. М. – К. : Кондор, 2006. – Т. IV : Стратегія регіонального розвитку й екосередовище. – 362 с.
11. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины) : [монография] / Л. Н. Немец. – Харьков : Факт, 2003. – 383 с.
12. Шпильова В. О., Безкоровайний О. І. Вплив господарської діяльності на еколого-економічний стан регіону / В.О. Шпильова, О.І. Безкоровайний // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. - Черкаси : ЧДТУ, 2013. - Вип. 35. - Ч. II. – С. 32-37.

References.

1. Aleksandrov, I. O. Polovyan, O. V. Konovalov, O. F. and others (2010), *Stratehiya staloho rozvytku rehionu*, NAN Ukrayiny, In-t ekonomiky promylovosti, Vyd-vo «Noulidzh», Donets'k, Ukraine, p. 203.
2. Z-hurovc'kyi, M. Z. (2010), *Analiz staloho rozvytku – hlobal'nyy i rehional'nyy kontekst*, Mizhnar. rada z nauky (ICSU) [ta in.], NTUU «KPI», Part. 2. Ukrayina v indyktorakh staloho rozvytku, Kyiv, Ukraine, p. 359.
3. Bilorus, O. H. and Matseyko, Yu. M. (2006), *Hlobal'nyy stalyy rozvytok*, KNEU, Kyiv, Ukraine, p.488.
4. Borshchuk, Ye. M. (2007), *Osnovy teoriiy stiykoho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system*, Ractr-7, L'viv, Ukraine, p. 435.
5. Voznjak, V. Ja. Fejtel'man, N. G. and Arbatov, A. A. (1994), *Jekologicheskoe ozdorovlenie jekonomiki*, Nauka, Moscow, Russia, p.224.
6. Halushkina, T.P. and Hranovc'ka, L.M. (2009), *Ekoloho-zbalansovani pryorityety rozvytku terytoriy: kontseptual'ni zasady ta orhanizatsiynny mekhanizm*, Odessa, Ukraine, p.372.
- Guzev, M.M. (2007), *Jekonomicheskie problemy i mehanizmy jekologicheskij ustojchivogo razvitija*, Izd-vo Volgogradckogo gos. un-ta, Volgograd, Russia, p.200.
8. Danylyshyn, B. M. Dorohuntsov, S. H. Libanova, E. M. and Shevchuk, V. Ya. (1997), *Ukrayina: problemy staloho rozvytku* [], RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, p.149.
9. Danilov-Danil'jan, V. I. and Losev, K.S. (2000), *Jekologicheskij vyzov i ustojchivoje razvitie*, Progress-Tradycja, p.416.
10. Dorohuntsov, S. I. Khvesyk, M. A. and Horbach, L. M. (2006), *Ekoseredovyshe i suchasnist'*, vol. IV, Stratehiya rehional'noho rozvytku y ekoseredovyshe, Kondor, Kyiv, Ukraine, p.362.
11. Nemets, L. N. (2003), *Ustoychivoje razvytye: sotsyal'no-heohrafycheskye aspekty (na prymerе Ukrayni)*, Fakt, Khar'kov, Ukraine, p. 383.
12. Shpyl'ova, V. O. and Bezkorovaynyy, O. I. (2013), "Vplyv hospodars'koyi diyal'nosti na ekoloho-ekonomichnyy stan rehionu", *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 35, part, II, ChDTU, Cherkasy, Ukraine, pp. 32-37.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"